

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	5
Вступ	6
Розділ 1	
Становлення і розвиток законодавства про посягання на життя державного чи громадського діяча на теренах сучасної України	8
1.1. Ранні етапи формування законодавства про посягання на життя державного чи громадського діяча	8
1.2. Еволюція поняття посягання на життя державного чи громадського діяча протягом ХХ століття	32
Розділ 2	
Об'єктивні ознаки посягання на життя державного чи громадського діяча	56
2.1. Об'єкт посягання на життя державного чи громадського діяча	56
2.2. Потерпілі від посягання на життя державного чи громадського діяча	90
2.3. Об'єктивна сторона посягання на життя державного чи громадського діяча	126
Розділ 3	
Суб'єктивні ознаки посягання на життя державного чи громадського діяча	145
3.1. Суб'єкт посягання на життя державного чи громадського діяча	145
3.2. Суб'єктивна сторона посягання на життя державного чи громадського діяча	155

Розділ 4

Відмежування посягання на життя державного чи громадського діяча від суміжних складів злочинів та порівняльна характеристика санкцій статті 112 КК України та інших посягань на життя різних категорій потерпілих зі спеціальним статусом	167
4.1. Відмежування посягання на життя державного чи громадського діяча від суміжних складів злочинів	167
4.2. Порівняльна характеристика санкцій статті 112 КК України та інших посягань на життя різних категорій потерпілих зі спеціальним статусом	175

Розділ 5

Компаративістський аналіз законодавства окремих зарубіжних країн про посягання на життя державного чи громадського діяча	181
5.1. Посягання на життя державного чи громадського діяча у законодавстві країн правової сім'ї загального права	181
5.2. Посягання на життя державного чи громадського діяча у законодавстві країн романо-германської правової сім'ї	187
Висновки	199
Список використаних джерел	214

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ – Верховна Рада України

КК – Кримінальний кодекс

КК УСРР 1922 року – Кримінальний кодекс Української Соціалістичної Радянської Республіки 1922 року

КК УСРР 1927 року – Кримінальний кодекс Української Соціалістичної Радянської Республіки 1927 року

КК УРСР 1960 року – Кримінальний кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки 1960 року

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України

ООН – Організація Об'єднаних націй

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

ст. – стаття

ч. – частина

ВСТУП

Докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України зумовляють необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки України, що передбачається Стратегією національної безпеки України [18] та Законом України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року [190], який визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від існуючих та потенційних загроз.

Інституційна слабкість, структурна незбалансованість органів безпеки і оборони вимагають удосконалення всього комплексу державної політики у сфері національної безпеки, в тому числі у питаннях забезпечення ефективної та надійної охорони життя та здоров'я носіїв верховної влади у держави, осіб, які очолюють політичну систему України і повинні забезпечувати державний суверенітет України, стабільність функціонування державних органів та громадських об'єднань, прогресивний демократичний розвиток держави і суспільства.

Посягання на життя таких посадових осіб, дійсно, складає суттєву загрозу для національної безпеки держави, тому охорона життя і здоров'я цих осіб регулюється спеціальною кримінально-правовою нормою, що передбачена статтею 112 Кримінального кодексу України (далі – КК України).

Вітчизняний досвід правозастосування цієї статті невеликий [23], через це у кримінально-правовій теорії і практиці залишається невирішеною ціла низка питань, пов'язаних з правовою характеристикою діяння, передбаченого статтею 112 КК України, зокрема, поняття та правового статусу державного чи громадського діяча; розмежування цього складу з суміжними

злочинами, як у вітчизняному, так і зарубіжному законодавстві; розуміння цілей вчинення цього суспільно небезпечного діяння та ін.

У науці кримінального права існує значний інтерес до дослідження кримінально-правових аспектів забезпечення захищеності державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз, зокрема, охорони життя державних та громадських діячів. У цьому сенсі цікавими є праці вітчизняних та зарубіжних учених, як В. Ф. Антипенко, О. Ф. Бантишев, В. О. Глушков, В. Я. Горбачевський, О. П. Дзьобань, С. В. Дьяков, В. П. Ємельянов, Н. А. Зелінська, І. М. Копотун, Я. О. Лантінов, В. В. Лень, В. А. Ліпкан, В. К. Матвійчук, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, О. С. Сотула, В. В. Сташис, В. П. Філонов, М. І. Хавронюк, О. А. Чуваков, Н. L. Packer, M. Veron та інші. Проте, незважаючи на чималу кількість наукових праць з цієї та суміжної проблематики (серед останніх слід відмітити дослідження О. Ю. Звонарьова «Кримінальна відповідальність за посягання на життя державного чи громадського діяча», 2005 р.) [53], тема не втрачає своєї актуальності, адже недостатньо дослідженою залишається низка питань, що зумовлює необхідність проведення комплексного дослідження об'єктивних та суб'єктивних ознак посягання на життя державного чи громадського діяча, дискусійних питань щодо кваліфікації посягання, передбаченого статтею 112 КК України та обґрунтування можливостей застосування досягнень науки кримінального права України в практиці протидії злочинам проти національної безпеки. Це актуалізує необхідність спеціального дослідження правової ефективності, можливостей подальшого вдосконалювання законодавчої конструкції та практики застосування кримінально-правових норм, що забезпечують діяльність державних чи громадських діячів та передбачають відповідальність за посягання на таких осіб, уточнення та поглиблення окремих теоретичних положень як за даною та суміжними проблемами.

РОЗДІЛ 1

Становлення і розвиток законодавства про посягання на життя державного чи громадського діяча на теренах сучасної України

1.1. Ранні етапи формування законодавства про посягання на життя державного чи громадського діяча

Завданням першої ретроспективної частини нашого дослідження є аналіз досвіду кримінально-правової охорони державних та громадських діячів в багатомірній площині та виділення декількох умовних етапів її розвитку, починаючи від казуїстичних форм правового контролю над нею та закінчуючи уніфікованою кодифікацією відповідного законодавства. Слід зазначити, що вітчизняна історія становлення та розвитку інституту кримінально-правової охорони влади та її верховних представників є явищем більш широким, базовим і попереднім стосовно інституту кримінально-правової охорони державних чи громадських діячів як механізму забезпечення нормальної діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та громадських організацій.

На основі архівних, фондкових, і літературних джерел вітчизняних і закордонних вчених, каталогів, довідників, в історичному аспекті можна виділити чотири послідовних етапи розвитку законодавства про кримінально-правову охорону державних чи громадських діячів на теренах України, а саме:

- I етап (XI – XVII століття) – давньоруський;
- II етап (XVII століття – 1917 рік) – імперський;
- III етап (1917–1991 роки) – радянський;

IV етап (1991 рік – до теперішнього часу) – сучасний, часів незалежності України. Вони різняться змістовністю, осяжністю, оригінальністю і специфікою висвітлення.

I етап (XI – XVII століття) – давньоруський. Починаючи із самих ранніх своїх джерел законодавство Давньої Русі, передбачало норми про відповідальність за вчинення злочину відносно підлеглих, тобто служивих, військових князя, та і у відношенні самого князя.

Перше систематизоване право на теренах України виникло як наслідок розпаду у слов'янських племен патріархального родоплемінного ладу. Система права Давньої Русі мала в основі звичаєве право, кодифіковане при його застосуванні київськими князями [60, с. 34]. Так, найбільш відомий пам'ятник давньоруського права – Руська Правда, яка з'явилася у 1016 році в обставці гострої політичної боротьби, що розгорнулася напередодні походу Ярослава Володимировича на Київ. Після смерті брата Мстислава Володимировича, Ярослав видає розширену редакцію Руської Правди 1036 року, а через рік створює її київську редакцію, що мала загальнодержавне значення [281, с. 392–394].

Кодифікаційна діяльність Ярослава Мудрого, який спирався, в першу чергу, на норми звичаєвого права та на правові нововведення, пов'язані із впливом візантійської правової догми, була викликана нагальними потребами суспільства і, звісно, його панівного класу. Законотворчість давньоруських князів відбивала еволюцію соціальних і феодально-правових відносин в Київській державі. Ярослав Мудрий діяв як реформатор, закладаючи підвалини давньоруського писемного законодавства. Кодифікований та уніфікований звід законів закріплював майновий і класовий поділ суспільства, авторитет держави та князя, захищав інтереси як князя, так і бояр, дружинників, городян, общинників. при цьому, слід зазначити, що статус князя і його правова недоторканність не фіксувалися правовими нормами, так у разі посягання на князя, його майно, він виступає як особа,

що знаходилася над законом, і такий стан відображав той середній рівень правосвідомості, який був притаманний давньоруському суспільству того часу.

Взагалі, Руська Правда – перший національний законодавчий пам’ятник, що має нормативно-системне значення. Саме в ній були зосереджені норми, що належали до різних галузей права, які зароджуються в Давній Русі. У цьому значенні Руська Правда як перший давньоруський кодекс дуже вигідно відрізнялася від інших, сучасних їй, законодавчих актів, у яких правові норми містилися фрагментарно та не відображали системності [29, с. 74].

У цей час відоме більш 110 її списків, які розпадаються залежно від їхніх особливостей і часу складання на три основні редакції: Коротку, Розширену та Скорочену. Усі тексти перебували у складі яких-небудь збірників або літописів [171, с. 4].

Руська Правда Ярослава Мудрого (її найдавніший список датований 1016 р.) дає більш повну картину відповідальності за вбивство. Вона виокремлює лише два види злочинів: проти особи і майнові. Вона не розрізняла відповідальності залежно від суб’єктивної сторони злочину. В ній не було різниці між умислом і необережністю та розмежування умислу на прямий і непрямий. Хоча М. С. Грушевський, досліджуючи її, виділив і початки суб’єктивної оцінки: з точки зору наявності умислу та усвідомлення під час вчинення кримінального злочину. Уже в найдавнішій Правді карався намір удару, не доведений до кінця (ст. 8), заподіяний удар (ст. 5), а також образа (ст. 7) відповідно накладенням штрафу у розмірі від однієї до сорока гривен [34, с. 360].

Редакції Руської Правди на протязі XI – XIII століть стали віддзеркаленням особливостей процесу становлення та розвитку державного владного апарату Київської Русі. Влада князя обмежувала застосування смертної кари, замінюючи її грошовою вірою на користь князя (державної влади) за вбивство, стягненням на його користь за інші злочини. Крім штрафу державній владі, правопорушник відшкодував збитки потерпілому. Мірою покарання був «потік і розграбування», яким піддавалися не тільки